

УДК 343.211

Гануляк Едуард Михайлович,
аспірант кафедри кримінального права
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»

ДИСПОЗИТИВНИЙ МЕТОД У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті автор аналізує особливості диспозитивного методу правового регулювання в кримінально-правовій політиці. Встановлено, що суб'єкти кримінально-правових відносин, їх учасники, повинні бути наділені не тільки правами і обов'язками, але і, в певних випадках і певною мірою, свободою в їх використанні, у виборі поведінки. Держава при цьому не повинна бути лише гарантом використання прав, оскільки і держава і особа є елементами громадянського суспільства, як цілого, вони не тільки є самостійними, але і повинні бути залежні одне від одного.

Диспозитивність в кримінально-правовій політиці позначає засновану на нормах права юридичну свободу (можливість) здійснювати передбачені законом про кримінальну відповідальність суб'єктивні права (здобувати, реалізовувати або розпоряджатися ними) за своїм розсудом.

Ключові слова: кримінально-правова політика, методи правового регулювання, диспозитивність.

Постановка проблеми. Кримінальне право як публічна галузь права зазвичай органічно не сприймає диспозитивність у правовому регулюванні в будь-яких її проявах (як методу, принципу, правового початку і т. д.). Кримінальне право, будучи однією з профілюючих галузей права, регламентує суспільні відносини, що виникли на основі вчинення злочинів та інших суспільно небезпечних діянь. Специфіка цих відносин полягає в домінуванні в них владно-імперативного впливу з боку держави на інших учасників цих відносин, насамперед на злочинця. Це тягне застосування публічно-правових методів впливу на ці відносини (методу заборон і імперативних вказівок). Певне поєднання приватно-правових та приватно-публічних методів (при домінуванні одного з них) можливо в комплексних галузях права (наприклад, кримінально-виконавчому праві), що включають в себе норми різних галузей права, що регулюють неоднорідні суспільні відносини в якій-небудь одній сфері діяльності, що вимагають різного правового впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика диспозитивного кримінально-правового регулювання опосередковано досліджується в роботах таких авторів, як Ж.В. Мандриченко, Т.І. Присяжнюк, М.В. Сенаторов, В.О. Туляков та ін. Заохочувальні норми кримінального права досліджувалися в працях В.А. Єлеонського, І.Е. Звечаровського, Г.О. Усатого, П.В. Хряпінського та ін. На рівні дисертації проблеми-приватно правового регулювання досліджувала О.М. Поліщук. Однак вказані автори не розглядали особливостей застосування диспозитивного методу у кримінально-правовій політиці.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розкриття змісту і значення диспозитивного методу в кримінально-правовій політиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріальні кримінально-правові відносини виникають безпосередньо між державою і особою, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину; тому необхідність реалізації матеріально-правових відносин кримінальної відповідальності передбачає наявність певного арсеналу засобів. Суспільна безпека злочинів об'єктивно ставить державу перед необхідністю активного захисту інтересів суспільства і окремих його членів через державні органи, значення і призначення яких – зміцнення законності, правопорядку, попередження і викорінювання злочинів, охорона інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Публічність в кримінальному праві обумовлена впливом державної правової політики, яка, проте, захищаючи суспільні інтереси, не повинна пригнічувати і особисті.

Природу публічної галузі слід визначати не тільки характером матеріально-правових відносин, не можна виключати і загально-правове положення особи в державі, загальнолюдські цінності. Держава в рамках кримінального права повинна брати на себе певні обов'язки, але при встановленні рамок поведінки окремих суб'єктів кримінально-правових відносин публічність повинна бути обмежена У зв'язку з цим необхідно ставити і вивчати питання про диспозитивність, про межі її прояву в кримінально-правовій політиці.

Економічні і політичні реформи, що відбуваються в Україні, формування правової держави визначили необхідність перетворення української правової системи, у тому числі і кримінального законодавства, приведення його у відповідність з світовими стандартами захисту особи, що поєднують справедливість з принципами гуманізму і пошани прав людини і громадянина.

Поворот держави до особи робить актуальним питання про межі втручання держави в права і обов'язки людини і про надання можливості розпорядитися наданими правами шляхом їх закріплення, гарантій і механізму забезпечення, підвищення рівня юридичної захищеності всіх осіб, що беруть участь в кримінально-правових відносинах, тобто про співвідношення публічних і приватних інтересів. Співвідношення суспільних і особистих інтересів, відносини держави і особи виражаються в таких правових категоріях, як публічність і диспозитивність.

Вважається, що при формулюванні цілей і завдань політики в сфері боротьби зі злочинністю, в умовах переходу до політики правової держави, необхідно гарантувати захист особи, її прав і свобод. Крім того, необхідність перегляду відношення до забезпечення прав і законних інтересів особи в сучасних умовах спонукає до переосмислення вимоги про невідворотність кримінальної відповідальності, безпосередньо пов'язаної з принципом публічності.

Суб'єкти кримінально-правових відносин, їх учасники, повинні бути наділені не тільки правами і обов'язками, але і, в певних випадках і певною мірою, свободою в їх використанні, у виборі поведінки. Держава при цьому не повинна бути лише гарантом використання прав, оскільки і держава і особа є елементами громадянського суспільства, як цілого, вони не тільки є самостійними, але і повинні бути залежні одне від одного.

Держава повинна брати на себе певні повноваження, реалізуючи своє призначення - турбота про загальне благо, у тому числі і про захист прав та свобод людини.

Кримінально-правова політика у жодному випадку не повинна бути звужена виключно до мети боротьби із злочинністю. Вона повинна також бути і, перш за все, системою гарантій прав та інтересів особи, а потім і суспільства, і держави в цілому. Для політики в сфері боротьби зі злочинністю не байдуже, якими засобами досягаються і досягатимуться її цілі та вирішуватимуться поставлені завдання. Це обумовлює необхідність визначення соціальної цінності засобів досягнення цілей, а також цінності суспільних і особистих інтересів, до яких ті або інші процесуальні засоби мають пряме відношення. Враховуючи соціальну цінність конкретних інтересів особи, держава бере їх під правову охорону, перетворюючи на законні інтереси особи.

Як правило, стверджується, що імперативний метод (він же централізований, авторитарний метод, метод субординації) застосовується для впливу на відносини, що будуються на засадах влади і підпорядкування їх суб'єктів, і базується на використанні владних правових приписів, які встановлюють підстави та порядок виникнення конкретних прав і обов'язків у суб'єктів правовідносин. У свою чергу, диспозитивний метод (він же децентралізований, автономний метод, метод координації), навпаки, проявляється в рівності сторін правового відношення і в наданні їм можливості самостійно обирати передбачену правом модель поведінки.

При цьому в науці існує стійка і традиція пов'язувати імперативний метод регулювання переважно з публічним правом, а диспозитивний, відповідно, з приватним.

Ці постулати загальної теорії права природним чином сприйняті галузевою кримінально-правовою наукою, де характеристика методів (способів) правового регулювання часом занадто категорично і однозначно визначається вихідним началом про визнання кримінального права публічною галуззю.

Думка про те, що кримінальне право є публічним, а єдиний спосіб кримінально-правового регулювання - імперативний, настільки міцно увійшла в науку, що визнається за аксіому, у зв'язку з чим ні в спеціальній монографічній, ні, тим більше, у навчальній літературі, як правило, не наводяться серйозні аргументи на користь цієї тези (за окремими винятками, напр. у працях О.М.Поліщук та ін.).

Тим часом, сьогодні, в умовах інтенсивного розвитку права, коли спостерігається і розширення сфери застосування правових методів для регулювання суспільних відносин, і перегляд самих цих методів, додаткове звернення до фундаментальних характеристик кримінального права як права публічного та імперативного видається більш ніж виправданим і актуальним.

Можна по-різному оцінювати диспозитивність. Не підлягає сумніву одне - диспозитивність передбачає деяку свободу дій учасників суспільних (правових) відносин. Це головне, на тлі чого не припиняються дискусії і насамперед суперечка про те, що таке диспозитивність - метод правового регулювання, риса методу правового регулювання або принцип права?

У «чистому» вигляді диспозитивного методу правового регулювання не існує. Диспозитивність у кримінальному праві - тільки риса методу правового регулювання, оскільки кримінально-правові відносини регулюються за допомогою поєднання імперативного й рекомендаційного способів.

Дискусійним у науці є співвідношення понять «метод» і «спосіб» реалізації державної політики, у тому числі і кримінально-правової політики. Зокрема, існують позиції, що дані терміни є синонімами. Наприклад, О.В.Острогляд вказує, що «в українській мові вони (метод і спосіб – Е.Г.) мають багато спільного, оскільки їх визначають як прийом або систему прийомів. І для нашого розуміння прийомів чи знарядь реалізації кримінально-правової політики вони обидва є прийнятними, але все ж таки їх варто вживати в наступному словосполученні «метод (спосіб) реалізації кримінально-правової політики», що забезпечить єдність подальших досліджень» [4, с.184]. Водночас, М.І.Матузов також вказує, що під методом правового регулювання слід розуміти «певні прийоми, способи, засоби впливу права на суспільні відносини [5, с.354].

Але й інша точка зору. С.С.Алексєєв визначає методи правового регулювання як прийоми юридичного впливу, їх поєднання, яке характеризує використання у певній області суспільних відносин того чи іншого комплексу юридичних засобів впливу. Первинними методами визначаються централізоване, імперативне регулювання (метод субординації) та децентралізоване, диспозитивне регулювання (метод координації) [1, с.156-157].

Способи ж правового регулювання, на думку вченого являють собою шляхи юридичного впливу, які виражено у юридичних нормах та інших елементах правової системи. До основних способів віднесені дозвіл, заборона, позитивне зобов'язання [1, с.156-157].

З точки зору «Великого тлумачного словника сучасної української мови», метод – спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом, або система прийомів, що застосовуються в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві); спосіб дії, боротьби [2, с. 664]; - спосіб – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те що служить знаряддям, засобом і т.д. у якій- небудь справ, дії [2, с. 1375].

Виходячи з наведених позицій, варто погодитися з позицією С.С.Алексєєва, оскільки метод, за ієрархією, знаходиться істотно вище, ніж спосіб. Інакше кажучи, метод – це сукупність способів. Він є єдиний (наприклад, імперативний), але реалізовуватися може різними способами (заборона, припис і т.д.). А спосіб, в свою чергу, реалізується різними засобами як інструментарієм, специфічним для кожного способу. Тому, для розуміння співвідношення досліджуваних термінів, варто користуватися ланцюгом «метод» - «спосіб» - «засоби». Метод реалізації кримінально-правової політики (чи імперативний, чи диспозитивний) при такому підході розуміється як сукупність специфічних для кожного з них способів, що втілюються в життя за допомогою відповідного інструментарію (засобів).

Висновки. Диспозитивність - це категорія, що еволюціонує в часі. Тому ідеї щодо вивільнення законодавства від диспозитивних норм видаються безпідставними. Диспозитивні

норми, як і диспозитивний метод правого регулювання, дозволяють краще і ефективніше використовувати правові засоби.

Диспозитивність в кримінально-правовій політиці позначає засновану на нормах права юридичну свободу (можливість) здійснювати передбачені законом про кримінальну відповідальність суб'єктивні права (здобувати, реалізовувати або розпоряджатися ними) за своїм розсудом.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Теория права / Алексеев С. С. – М. : Изд-во БЕК, 1994. – 224 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.
4. Острогляд О. В. Сучасне розуміння способів (методів) реалізації кримінально-правової політики // Науково-інформаційний вісник «Право». – 2013. - №8. – С. 182-186.
5. Теория государства и права [курс лекций / ред.: Н. И. Матузова, А. В. Малько]. – М. : Юристъ, 1999. – 672 с.

Гануляк Е. М. Диспозитивный метод в уголовно-правовой политике: общая характеристика

В статье автор анализирует особенности диспозитивного метода правового регулирования в уголовно-правовой политике. Установлено, что субъекты уголовно-правовых отношений, их участники должны быть наделены не только правами и обязанностями, но и, в определенных случаях и в определенной степени, свободой в их использовании, в выборе поведения. Государство при этом не должно быть только гарантом использования прав, поскольку и государство и лицо являются элементами гражданского общества, как целого, они не только являются самостоятельными, но и должны быть зависимы друг от друга.

Диспозитивность в уголовно-правовой политике обозначает основанную на нормах права юридическую свободу (возможность) осуществлять предусмотренные законом об уголовной ответственности субъективные права (получать, реализовывать или распоряжаться ими) по своему усмотрению.

Ключевые слова: *уголовно-правовая политика, методы правового регулирования, диспозитивность.*

Ganulyak E. M. Dispositive method in criminal policy: general characteristics

In the article the author analyzes peculiarities of the dispositive method of legal regulation in criminal-law policy. It was established that subjects of criminal-legal relations, their participants, should be endowed not only with rights and duties, but also, in certain cases and to a certain extent, with the freedom to use them, in the choice of conduct. At the same time, the state should not only be the guarantor of the use of these rights, since both the state and the individual are elements of civil society as a whole, they not only are independent, but must also be dependent on each other.

Dispositive in criminal policy denotes as a legal freedom based on the rules of law (the ability) to enforce (to acquire, to dispose) subjective rights provided by the law on criminal liability at their own discretion.

Key words: *criminal law policy, methods of right regulation, dispositivity.*

Надійшла до редакції 4 вересня 2017 р.

